

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 10 Sayı: 49 Volume: 10 Issue: 49

Nisan 2017 April 2017

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

BOZKIR'DA MADENCİLİK FAALİYETLERİ* MINING ACTIVITIES IN BOZKIR

Hamit ŞAFAKCI**

Öz

Bozkır'da madencilik faaliyetlerinin ilki XVI. yüzyılda yapılmıştır. İkincisi ise XVIII. yüzyılın son çeyreği ile XIX. yüzyılın ilk yarısındadır. Bozkır madeni, 1776 yılında işletmeye açılmıştır. 1785 yılında cevherlerin azlığı nedeniyle maden kapatılmıştır. 1787 yılında ise madencilerin yoğun istekleri üzerine yeniden açılmıştır. Madenin açılma gerekçelerinden birisi de ahaliye yapılan zulmün engellenmek istenmesiydi. Maden faaliyetlerine devam ederken 1793 yılında idari yapıda bir değişiklik meydana gelmiştir. Bereketli madeni, Bozkır madenine bağlanmıştır. Fakat bu yapı 1796 yılına kadar devam etmiştir. Bu tarihte her iki madene de ayrı maden emini atanmasıyla madenlerin idaresi yeniden ayrılmıştır. Polini adlı görevli, madenlerde çeşitli araştırmalar yapmıştır. Polini, Bozkır madeninde de incelemelerde bulunmuştur. Bozkır madenindeki cevherlerin yetersiz olduğunu ve boş masraf yapıldığını içeren raporunu sunması üzerine Bozkır madeni, 1839 yılında kapatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Konya, Bozkır, Maden.

Abstract

Initial mining activities in Bozkır were carried out in the 16th century. The second period of mining was in the last quarter of the 18th century and the first half of the 19th century. The Bozkır mine was started to run first in 1776. The mine was closed down in 1785 due to shortage of the ores. It was reopened in 1787 because of the high demand by the miners. One of the reasons for reopening of the mine was the purpose of alleviating the suffering of the townspeople. While the mine was continuing its operations, there was an administrative change in 1793. The Bereketli mine was merged with the Bozkır mine. This continued until 1796, and ended by appointment of two separate custodians for the mines. An official named Polini carried out some research in mines. Polini also studied the Bozkır mine. After he reported that the ores in the Bozkır mine were insufficient and costly to extract, the mine was closed in the year 1839.

Keywords: Ottoman Empire, Konya, Bozkır, Mine.

Giriş

Anadolu'da, tektonik hareketlere maruz kalmış olan Sivas'ın doğusundaki bölgelerle, Toros sıradağları ve çevresi maden bakımından zengin bölgeler olarak bilinir (İzbırak, 1944: 219). Bu nedenle, Mezopotamya yazılı belgelerinde Toros Dağları için Gümüş Dağları ismi kullanılmıştır (Bahar, 1991: 39).

Anadolu'da Çayönü insanı, Ergani bakır madeni yataklarına yakın olmasından dolayı madeni ilk tanıyandır. Ondan sonra Çatalhöyük insanı, madeni tanımıştır (Bahar, 1991: 38). Ancak gerçek anlamda madencilik, maden cevherinin yani içinde bol miktarda maden olan kayaların, ısı kullanılarak arıtılmasıyla başlamıştır. Nitekim M.Ö 6000 yıllarını kapsayan ilk arıtılma işlemi Çatalhöyük'te gerçekleştirilmiştir (Kaptan, 1990: 176; Kayaoğlu, 1985: 439). Anadolu'da bakırın eritilmesiyle ilk denemelerin başladığını gösteren Çatalhöyük buluntuları (Kaptan, 1990: 176; Sever, 1999: 86) nedeniyle saptanan bu tarih, Anadolu'daki metalürjinin başlangıç tarihi olarak kabul edilmelidir (Kaptan, 1990: 176). Ayrıca Çatalhöyük'te yapılan arkeolojik kazılarda aynı tarihe ait tasfiye edilmiş kurşun topakları da bulunmuştur (Erginsoy, 1978: 12). Nitekim Çatalhöyük'te M.Ö. 6400'lü yıllara tarihlenen bakır ve kurşun örnekleri vardır (Mellaart, 2003: 166). Bakır ve kurşunun boncuk, pandantif, tüp ve diğer ufak tefek nesnelere üretiminde kullanılmış olması ilgi çekicidir. Her yapı katında bakır ve kurşun boncuklar ele geçirilmiştir. Bir cüruf yığınının analizi sonucunda bakırın filizinden çıkarıldığının anlaşılmış olması ve Anadolu'da "galen" olarak karşımıza çıkan kurşunun varlığı, "eritme" işleminin yapıldığını gösterir (Mellaart, 2003: 170). Çatalhöyük'te rastlanan çeşitli madenlere değinen James Mellaart; galen, linyit, mangan ve bakır oksitlerin kökeninin saptanamadığını ancak bu maddelerin tümünün Toros Dağları'nda¹ yaygın olarak görüldüğünü ifade

* Bu çalışma, Bozkır'da Madencilik (1776-1839), (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2013) isimli doktora tezinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

** Yrd. Doç. Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi/ARTVİN, hamitsafakci@artvin.edu.tr.

¹ Aladağ'daki Bereketli madeni ile Toroslardaki Bolkar madeni Hititlerin işlettiği madenlerdendi. Konya ovasının batısındaki Sultan Dağı'nda bulunan Tiris Maden, elde edilen maden kalıntıları nedeniyle, Hitit döneminin önemli gümüş madenleri arasında sayılmıştır (Yakar, 1976: 120).

etmiştir (Mellaart, 2003: 166). Madenler ve diğer sebeplerden dolayı Çatalhöyük insanı Neolitik dönemde, Çarşamba Suyu boyunca ilerleyerek İsaura bölgesi ile irtibata geçmiş olmalıdır. Zira İsaura bölgesi maden bakımından zengindir². Bozkır ve çevresinde maden yatakları olmakla birlikte maden işçiliği yapıldığını da belirtmek gerekir. Nitekim İsaura bölgesinin batı sınırındaki Suberde'de³ bulunan tunç iğne, bölgenin erken dönemlerde madeni işlediğine tanıklık etmektedir (Bahar, 1991: 38). Çatalhöyük'te bulunan küçük bakır ve kurşun eşyalar, boncuk gerdançe, yüzük, iğne maden işçiliğinin en eski örneklerindedir. Kullanılan madenlerin eritilerek döküm yapıldığı tespit edilmiştir (*Yurt Ansiklopedisi*, 1983: 5118).

Bölgede antik dönemlerde madencilik yapıldığı, Hadim'e bağlı Korualan, Dedemli, İğdeören ve Beyreli çevresindeki maden cüruflarından anlaşılmaktadır. Roma döneminde bugünkü Hadim ilçesinin Dedemli kasabasının Geriş mevkiindeki maden ocakları işletilerek çıkarılan madenler insan gücüyle ya da merkeplerle Alanya'ya taşınmıştır (Bahar, 2007: 13-14).

Türklerin yaptığı fetihlerde, at yetiştirmeyi ve madenciliği iyi bilmeleri önemli rol oynamıştır: Türk, Çin, Arap tarih ve coğrafya kaynaklarının hepsinde Türklerin atalarının demirci⁴ olduğundan bahsedilmektedir (İnan, 1966: 38). Başlıca meslekleri demircilik ve madencilik olan bozkır Türk topluluğunda kılıç, kalkan ve mızrak üretilmiştir. Bunun yanında Türk kılıçlarının kabzaları altın levhalarla kaplanır ve kıymetli taşlarla süslenirdi (Kafesoğlu, 1998: 321).

Orta Asya'da yapılan madencilik faaliyetleri, milattan önce üçüncü binlere kadar uzanan bakır, gümüş, altın, demir ve kurşun üretimine dayalıydı⁵. Osmanlılardan önce Türklerde madencilik üzerine aydınlatıcı bir makale neşreden Fahrettin Tızlak'a göre Anadolu Türkleri, Orta Asya'daki bilgi birikimi ile Anadolu'daki birikimi birleştirerek ileri düzeye çıkarmış olabilir⁶ (Tızlak, 2002: 410). Bununla birlikte Altaylarda yapılan madenciliğin, Hint-Avrupalı halk üzerinde etkili olduğu ileri sürülmüştür (Kafesoğlu, 1998: 320-321). II-IV. yüzyıllarda Bosna civarında madencilik çalışmaları zayıflamış ancak XIV-XV. yüzyıllarda Saksonyalı maden işçilerinin buraya gelmesiyle yeniden canlanmıştır (Atasoy, 1981: 35). O halde Avrupalılar, Türklerden öğrendiği maden sanatını geliştirmiştir.

Fransız yazar Simon De Saint-Quentin, Türkiye'de demir çıkarıldığını yazıyor ise de madenin yerini bildirmiyor. Selçuklular devrinde Divriği'de maden çıkarıldığını dair bir bilgi yoktur. Bununla beraber bu maden adı geçen yörede olabileceği gibi Toros dağlarında da bulunabilir. Osmanlı hâkimiyetinden önce Anadolu'da bir demir, dört gümüş madeni vardı. Gümüş madenleri Ulukışla yakınında, Gümüşhane'de, Bayburt'ta ve Kütahya civarındaydı. Demir madeni ise Ermenek yakınında bulunuyordu (Atasoy, 1981: 34; Sümer, 1989: 162). Para darbında kullanılmasından ötürü devletler tarafından gümüş, demirden daha önemli sayılıyordu (Cahen, 1979: 165).

Konya'nın Bozkır ilçesinde Osmanlı döneminde XVI. yüzyılda ve XVIII. yüzyılın son çeyreği ile XIX. yüzyılın ilk yarısında madencilik faaliyetleri yapılmıştır. Fakat iki dönemde yapılan madencilik faaliyetleri mukayese edilemeyecek derecededir. Hem büyüklük hem de işletilen madenler farklıdır. Aşağıda bu iki dönem üzerinde durulmakla birlikte özellikle 1876-1839 yılları arasındaki madencilik faaliyetleri anlatılmıştır.

1. XVIII. Yüzyıldan Önce Bozkır'da Madencilik Faaliyetleri

Osmanlı döneminde, Bozkır'a bağlı Kazıkdere köyünde 1501 yılında demir madeni işletilmiştir (BOA, *TT.d* 40: 385). 1524 ve 1530 yıllarında (BOA, *TT.d* 399: 292; 387 *Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman*, 1996: 63) maden işletilmeye devam edilmiştir. Kazıkdere köyündeki demir madeni, 1584 yılında da işletilmiş ve bu madenden 800 akçe maden öşrü alınmıştır (Erdoğan, 2004: 404). Kazıkdere köyünün çoğu demirci⁷ idi (Tuş, 2007: 64). Osmanlı Devleti'nde maden bulunan yerleşim yerlerindeki reaya madeni işlemekle görevlendirilmiştir. Bu kişiler sadece madenin çıkarılmasında değil çıkarılan madenin nakli ve

² Çatalhöyük'te ortaya çıkarılan ahşapların kökeni, ağaçtan neredeyse tamamen yoksun Konya ovasından değil, Torosların ormanlık alanlarında veya ovalık alanlarla birleşen eteklerinde aranması gereklidir (Mellaart, 2003: 44). Yapılar için kullanılan ahşap (meşe ve ardıç) ovada yetişmediğinden tepelerden çay boyunca yüzdürülerek taşınmış olmalıdır. Tahta kaplar için kullanılan köknar ise, birçok erzak gibi Toroslardaki ormanlardan getirilmiştir (Mellaart, 2003: 166).

³ Suberde'de bulunan dört cm uzunluğundaki bakır bir bızın varlığı, Konya çevresindeki köylerde bile maden işletmeciliğinin yaygınlığını ortaya koymaktadır (Mellaart, 2003: 170).

⁴ Ebulgazi Bahadır Han'ın "*Şecere-i Terâkime*"de naklettiği Ergenekon Destanı örnek olarak gösterilebilir (İnan, 1966: 38). İslamiyet'ten önce Orta Asya'da kurulan Türk Devletleri'nin maden sanatı için bkz. Birkan, 2005.

⁵ XII. ve XIII. yüzyıllarda, dünyadaki gümüş kıtlığı Orta Asya'dan elde edilen gümüşlerle giderilmiştir (Ashtor, 1986: 965).

⁶ Konya Mevlana Müzesi'nde Semahane kısmında bulunan kuş kafesi biçiminde tunçtan yapılmış ve yaldızlanmış bir kandil örnek verilebilir. Çift başlı kartal, aslan ve ejder figürleri bulunan eser Anadolu Selçukluları dönemine aittir (Yetkin, 1976: 207-211).

⁷ Beyşehir sancağına bağlı Küre köyünde de çıkarılan demir madeninin işlenmesini Küre köyü reayası ile Keçilü konar-göçerleri gerçekleştirmiştir. 1500 yılında 12 nefer ve 1522 yılında 23 neferden oluşan Keçilü Yörükleri, demircilikle uğraştıkları için hadid ve ahen adı verilen demir vergilerini vermişlerdir. Demir öşrünün yanı sıra ganem ve bad-ı heva adlı vergileri de ödemişlerdir. Bunun dışında kalan vergilerden ise muaf tutulmuşlardır (Hüseyinklioğlu, 2008: 301). Fakat Kanuni Sultan Süleyman'ın ilk yıllarından itibaren bunlardan da avarız alınmaya başlanmıştır (Erdoğan, 2006: 163).

maden ocaklarına gerekli malzemelerin temini ile de uğraşmışlardır. Madencilikle uğraşanlar, bu işte sürekli çalışarak birtakım muafiyetler de kazanmışlardır.

Maden öşrü olarak 800 akçe gibi cüzi bir vergi alınmasına bakılarak demir madenin çok büyük bir işletme olmadığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte araştırmanın esas konusu olan kurşun madeniyle, bahsedilen demir madenin alakası yoktur. Sadece kurşun madeni çıkarılan yerler arasında Kazıkdere ve çevresinin olmasından dolayı bir benzerlik vardır. Bu bilgilere bakılarak XVI. yüzyıl boyunca Kazıkdere köyünde demir madeni işletildiği ve işletmesinin köylülere bırakıldığını söylemek mümkündür. Bozkır madeni açıldığı zaman belgelerde⁸ Kazıkdere köyü ahalisinin maden ilminden anladığından bahsedilmiştir. Uzak bir ihtimalde olsa, demir madeni işleme tekniğinin babadan oğla aktarılmasıyla 1776 yılında açılan madende köylülerin bu tecrübelerini kullandıkları söylenebilir. Zira demir madenin ne zamana kadar işletildiği tam olarak tespit edilememiştir.

2. 1776-1839 Tarihleri Arasında Bozkır'da Madencilik Faaliyetleri

2.1. 1766 Yılında Bozkır Madeninın Açılması

Bozkır ve çevresinde maden cevheri olduğunu bilen kişilerin arzları üzerine (BOA, MEDAD 8: 611-2), maden bölgesinden alınan cevher numuneleri⁹ darphaneye gönderilmiş (BOA, MEDAD 1: 751-1), gerekli inceleme yapıldıktan sonra darphane nazırı bu ocağın işletilmesi konusunda devlet için fayda görmüş ve durumu sadrazama bildirmiştir¹⁰. Sadrazam da madenle ilgili durumu padişaha arz edince, madenin işletilmesi için gerekli emir çıkarılarak (KŞS 100: 219-2; Belge 1) madenin açılmasına izin verilmiştir.

Gönderilen numuneye bakılarak¹¹ madenin işletilmesi için izin çıkınca, merkezden Genç Ali bu işe memur edilmiştir (BOA, C.DRB 2375). Memur olarak Bozkır'a gelen Genç Ali'ye, dört ay Bozkır'da kalmasına rağmen, bu zaman zarfında madenden hiçbir şey göndermediği hatırlatılmıştır. Ayrıca ahaliye zulüm ettiği yönünde şikayetler¹² olduğu belirtilen emin, bu konuda uyarılmıştır (BOA, MHM.d 173: 277). Bu ikaz, madenin açılması ile birlikte ahali ve emin arasında anlaşmazlıkların başladığını göstermektedir.

Bozkır madeninden gönderilen cevherden tutulan ilk çeşnide 100 kıyye¹³ cevherden 40 kıyye kurşun ile az miktarda gümüşün ortaya çıktığı¹⁴ ve yapılacak üretimin madenin masraflarını karşılayacağı belirtilmiştir (BOA, MEDAD 1: 752-1, 751-1; KŞS 100: 219-2; BOA, D.BŞM.DRB 14/88). Bunun üzerine devlete faydalı olacağı düşünülen madene, madendeki organizasyonu yapması için Haziran 1776 tarihinde bir memur görevlendirilmiştir (BOA, MHM.d 173: 277).

Madenin açılış tarihi ile ilgili iki tarih üzerinde durmak mümkündür. Birincisi madenin açılmasıyla birlikte madene memur atamasının yapıldığı 2 Haziran 1776, ikincisi ise bu memurun emin olarak göreve başladığı 5-13 Ekim 1776'dır (BOA, MHM.d 173: 277). Fakat burada birincisi esas alınacaktır. Çünkü bu tarihte kâtip ataması yapılmış ve madene bağlanan kazalar belirlenmiştir. Yani maden için gerekli organizasyon yapılmasından hareketle madenin açılış tarihi olarak birinci görüşü kabul etmek daha doğru olacaktır. Buradan hareketle madenin açılış için 2 Haziran 1776 tarihini esas alınmıştır.

İyi işletilirse Keban ve Ergani madenleri gibi bir maden işletmesi olacağı belirtilen Bozkır madeninde memur tarafından cevher çıkarılması, malzemeleri kendi tarafından verilmek üzere çeşni¹⁵ için bir fırın ile malzeme tedarik edilmesi ve diğer işlerde memura yardım etmeleri için Karaman valisi, Alanya mutasarrıfı ve Bozkır kadısına emir gönderilmiştir (BOA, MEDAD 1: 750-1). Görevli memura ise amele ve malzemeyi tedarik etmesi¹⁶, mağaralar açması, cevher çıkarması ve bir fırın imal ederek hasılatını darphaneye göndermesi emredilmiştir (BOA, MEDAD 1: 750-1).

Bozkır madenine atanan memur, maden emininin yapacağı işleri başarabildiği için daha sonra Bozkır madeni emini olarak atanmıştır. Bu süreçte madenin gelirinin giderine yetip yetmeyeceğinin görülmesi için böyle bir uygulamanın yapıldığı ve madenin gelirinin masraflarını karşılayıp devlete önemli

⁸ BOA, C.DRB 560; BOA, DRB.d 969.

⁹ Bir cevherin numunesi tutulmak istenirse yüz dirhemden az cevher gönderilmemesi gerekirdi (Ahmet Refik, 1931: 24).

¹⁰ 31 Mayıs 1776 tarihli darphane emininin takririnde, Genç Ali Ağa'nın imali cevherin her 100 kıyyesinden 40 kıyye halis kurşun ve az miktarda gümüş ortaya çıktığı belirtilerek *hasılı harcına vefa ider* denilmiştir (BOA, D.BŞM.DRB 14/88).

¹¹ Bozkır madeni hakkında yapılan ilk değerlendirme şöyledir: ... *külliyetli cevher zuhûru melhûz ve ihrâc ve i'mâlinde ihtimâm ve dikkat olunduğu sûrette Keban ve Ergani ma'denleri misillü cesim bir ma'den olacağı zâhir ve aşikâr olmağla...* (BOA, MEDAD 1: 750-1).

¹² Genç Ali hakkında, 25 Aralık 1776 tarihinde, Bozkır ve Belviran kadıları ilamlarında ve ahali arz-ı hallerinde ahaliye zulmü belirtince, durum darphane nazırına sorulmuş, o da azledilip yerine başka birinin atanmasını takriiriyle bildirince, gereğince telhis verilerek el-Hâc Süleyman emin olarak atanmıştır (BOA, C.DRB 2047).

¹³ Araştırma içerisinde vukıyye, vakiyye ve kıyye gibi aynı anlama gelen terimlerden kıyye kullanılmıştır. Bu ağırlık ölçüsü 400 dirheme eşit olup, 1,2828 kg ağırlığında idi.

¹⁴ Madene memur olarak gönderilen Genç Ali'ye 10 kese akçe verilmiştir. Bozkır'a gelen memurun gönderdiği cevher numunesinde, 100 kıyye (128,28 kg) cevherde 45 kıyye (57,726 kg) kurşun, kurşunun her kıyyesinde 4-5 kırat (0,8-1 gr) gümüş ortaya çıkmıştır (BOA, MEDAD 8: 611-2). Bu verilere göre 100 kıyye cevher içinde yaklaşık olarak 36 ya da 45 gr gümüş çıkmıştır.

¹⁵ Kimyahane ve ayar tayin edici şube demektir (Musa Kazım, 1329: 551).

¹⁶ Bozkır ve Belviran kadıları ile Bozkır şeyhine; maden için lazım olan amele, kömür ve diğer malzemelerin temini konusunda yardımcı olmaları ve bunların ücretlerinin emin tarafından verileceği belirtilmiştir (BOA, MEDAD 1: 750-3). Ayrıca bu malzemelerin herkesin gücüne göre karşılanması gerektiğine de değinilmiştir (BOA, MEDAD 1: 754-3).

bir gelir getireceğine kanaat getirildiğinden, maden emniyeti oluşturulmuştur. Madene memurdan sonra atanan ilk görevli, madene ait gelir ve giderleri yazmak için görevlendirilen kâtipti (BOA, MEDAD 1: 750-2). Diğer madenciler ise Gümüşhane, Keban ve Ergani madenlerinden, kalcı ve piristat ise Gümüşhane'den tedarik edilmeye çalışılmıştır (BOA, D.BŞM.DRB 15/76). Burada bahsedilen madenciler, madende çalışan teknik elemanlardı. Madenin kapatıldığı 1839 yılına kadar bu usta grubu daha çok Gümüşhane'den gönderilmiştir. Maden emniyetinin atanmasıyla birlikte madenciler ile madene bağlı kazaların organizasyonu yapılmaya başlanmıştır. Ortaya çıkarılan bu organizasyon devlet kontrolü altında çalışmaya başlamış ve 1839 yılına kadar bu şekilde devam etmiştir. Madenin teknik eleman ihtiyacı dışındaki işçiler ise madene bağlı kazalardan temin edilmiştir.

Belgelerde madenin Bozkır ve Belviran'da (BOA, MEDAD 1: 752-1), Alanya ve Bozkır'da (BOA, MEDAD 1: 751-1) ya da sadece Bozkır'da ortaya çıktığı belirtilmiştir (BOA, MHM.d 173: 277). Bu şekilde aktarılmasının nedeni, ismi geçen yerlerin maden mağaralarının bulunduğu yerler olmasıdır. Fakat madeni idari olarak ifade eden kavramlar, Bozkır ve tevabi madenleri (BOA, MEDAD 1: 754-2) ya da Bozkır madeni emanetidir (BOA, D.BŞM.DRB 15/76). Zira cevherlerin çıktığı mağaralar Bozkır ve Belviran kazalarında. Birkaç mağara ise Alanya-Bozkır arasında olmakla birlikte bu mağaralar da Bozkır sınırları içerisinde kalmaktadır¹⁷.

Maden açıldıktan sonra, Bozkır'da maden emniyetinin ikamet edeceği konak ile yedi fırın, kömür mahzenleri, madenci odaları, ekmeççi fırını ve dükkanlar yapılmıştır (BOA, D.BŞM.DRB 15/76). Devlet bu işlerin yapımı için, ahaliye verilmek üzere, maden emniyetine 7.500 kuruş göndermesine rağmen Bozkır halkı, bu işlerin bazılarını kendilerinin yaptığını ve bunların yapılması için arazilerinin alındığını ancak bu paranın kendilerine verilmediğini dile getirmiştir (BOA, MEDAD 8: 693-2).

Madenin açılışı esnasında madenle ilgili düzenlemeler tam belli olmadığı için karşılıklı yazışmalar yapılmış. Madende üretilen gümüşün satın alınması esnasında nasıl bir yol izleneceği ile ilgili bir soruya, maden tam olarak bilinemediğinden hasılatı ortaya çıktıktan sonra bir nizam verilebileceği şeklinde bir cevap verilmiştir (BOA, MEDAD 1: 755-1). Yine maden açıldığı zaman madende çalışan madenciler ile madene bağlı kaza ve köylerin muafiyet ve serbestiyetleri ile ilgili nizamların neler olduğu da önemli bir konu idi (BOA, MEDAD 1: 751-1). Bu tür istekler, ortaya çıkabilecek olumsuzlukları engellemek için yapılmıştı. Serbestiyet¹⁸ ile ilgili emir istenmesinin temel nedeni ise, maden bölgesindeki bazı fesat çıkarıcıları kadıların dahi şikâyet etmeye cesaret edememesiydi (BOA, C.DRB 2375).

Maden açıldıktan sonra yapılan üretim sonucu ortaya çıkan kurşunun önce Alanya İskelesi'ne nakledilmesi ve oradan gemilerle İstanbul'a gönderilmesi için emir talep edilmiştir. Böyle bir emrin istenmesinin nedeni, nakliye ve nevl¹⁹ ücretlerinin muhasebesi esnasında verilecek olan bu emrin kullanılacak olmasıydı (BOA, MEDAD 1: 755-2). Osmanlı devletinde madencilik faaliyetleri çok iyi bir şekilde koordine edildiği için hiç kimse merkezin emri olmadan keyfine göre bir uygulama yapmamıştır. Böyle bir uygulama olduğu zaman görevlilerin durumun düzeltilmesini merkeze bildirmesi sonucu, kusuru olan kişiler yaptığı hareketin durumuna göre ya uyarılmış ya da daha ağır cezalara çarptırılmıştır. Bu anlamda Bozkır madeni açıldığı ilk günden itibaren madende uygulanacak nizam hakkında maden emniyeti tarafından merkezden bilgi talep edilmiştir. Birkaç yıl içinde Bozkır madeninde uygulanacak nizam²⁰ yerleşmiştir. Madenin açılmasına karar verildikten sonra maden çevresinde bulunan bazı kazalar, madenin çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak için, madene bağlanmıştır. Daha sonraki yıllarda cevherin durumuna göre sayısı değişmekle birlikte, madenin açıldığı ilk yıllarda Bozkır ve Belviran kazaları madene bağlanmıştır (KŞS 100: 190-2).

Bütün bunlara rağmen madeni bekleyen en büyük tehlike, "bunda cevher yoktur" diyerek madenin işletilmesine muhalefet eden ulema, ayan ve şeyhin hareketleriydi (BOA, MEDAD 8: 611-2). Bu bakış açısı, madenin açılışından itibaren en önemli sorunlardan birisi olmuştur. Madende karşılaşılan sorunlardan bir diğeri de ilk atanan eminden başlamak üzere, emniyetin halka eziyet ettikleri yönünde şikâyet edilmeleri ve bu sebeple azledilmeleriydi (BOA, MEDAD 1: 754-1). Sadece bu iki örnek bile düşünülürse bu çekişmelerin temel nedeninin güç mücadelesi olduğu söylenebilir. Zira maden açılmadan önce kazada söz sahibi olan ayan ve şeyh, madenin açılması ile birlikte merkezden atanan emniyetin bütün yetkilere sahip olmasından dolayı, maden bölgesinde istedikleri gibi hareket edememişlerdir. Maden emniyeti, idari anlamda kazanın bütün işlerinden sorumlu bir görevli haline gelince kazanın eski yöneticilerinin halkı kıskırtması sonucu bu tür şikâyetler ya da karışıklıklar ortaya çıkmıştır.

¹⁷ Bozkır madenindeki mağaralar için bkz. Şafakçı, 2013: 282-286.

¹⁸ Aladağ, Alanya ve Seydişehir kazalarının yaylakları birbirine civar olduğundan bu bölgelerde maden olduğu düşünülen yerlere madenciler tayin edileceğinden mutasarrıf, mirmiran, mütesellim ve voyvodanın karışmaması için emir isteği üzerine, tayin edilen bu madencilerin serbest olduğu ve ehl-i örf taifesinin karışmaması 2 Şubat 1777 tarihinde emredilmiştir (BOA, MEDAD 1: 756-2).

¹⁹ Nevl hakkında bilgi için bkz. Şafakçı, 2013: 323-324.

²⁰ Bozkır madeninde uygulanan kurşun, altın ve gümüşün satın alınması ve vergilendirilmesi hakkında V. Bölüme bkz.

2.2. 1785 Yılında Madenin Kapatılması

Hasılat durumunun görülmesi, madenin temel ihtiyaçlarının karşılanması ve madencileri Bozkır'a çekecek ortamın oluşturulması gibi nedenlerle Bozkır madeninin açıldığı tarihlerde herhangi bir nizam uygulanmamıştır. Madenin gelir ve gider kayıtlarının başlangıcı 1778 senesi olarak kabul edilerek 1785 senesine kadar yedi yıllık gelir ve giderleri hesap edilmiştir. Bu yıllarda madene sermaye olarak 87.756,5 kuruş verilmiştir. 1784 yılında maden emini olan Ali'nin 44.625 kuruş zimmetine karşılık madendeki kurşun ve selefi Fazlı Ağa zimmeti olan 43.101,5 kuruş karşılığında Alanya İskelesi'ndeki kurşun darphaneye ulaşınca zimmet kapanacaktı (BOA, MEDAD 8: 681-1; KŞS 64: 115-1; BOA, MAD.d 7873: 109). Maden açıldıktan sonra iki yıllık hesabının görülmemesinin nedeni maden açıldıktan sonra hemen üretime geçmenin mümkün olmamasıydı²¹. Bu nedenle madenin gelir ve gider hesabının başlangıç tarihi olarak 1778 yılı alınmıştır (BOA, MEDAD 8: 681-1).

Madenin açılışından itibaren yıllık 17.500 kuruş gelir elde edilmiştir (BOA, MEDAD 8: 681-1; KŞS 64: 115-1; BOA, MAD.d 7873: 109). 8 Temmuz 1785 tarihinde, bir önceki sene ile yapılan mukayese sonucuna göre, madenin gelirleri arasında altın ve gümüşten 5.500 kuruş, mübayaadan 1.500 kuruş, kurşundan 1.500 kuruş ve Seydişehir kazasından her yıl alınan 4.000 kuruş kömür bedeli gibi gelirler vardı (BOA, D.BŞM.DRB 16/47).

Devlet için böyle bir gelir getiren Bozkır madeninin kapatılma sebeplerini ise şöyle sıralamak mümkündür:

Seydişehir dağlarında ağaç olmadığından kömür tedarikinde güçlük çekilmesi,

Yıllık 39.628 kuruş hasılatı olan madenin, kömür bedeli 10.750 kuruş, sermaye olarak nakden verilen 22.128 kuruş olmak üzere toplam 32.878 kuruş hasılatından düşüldüğünde, 6.750 kuruş geliri olduğunun tespit edilmesi,

Maden nedeniyle fukaraya yapılan zulüm ve düşmanlığın sona ermemesi²².

Karaman, Alanya ve Adana taraflarından gönderilen deveçiler için devlet ve ahali tarafından verilen nakliye ücreti hesap olunursa hazeriyyelerine karşılık geleceğinden Bereketli madeni misali maden kapatılmış ve ahali eski hallerine döndürülmüştür. Yani daha önce has, evkaf, zeamet ve timar ne şekilde tasarruf edilmişse aynı şekilde tasarruf edilmesine karar verilmiştir (BOA, MEDAD 8: 681-1; KŞS 64: 115-1; BOA, MAD.d 7873: 109). Yani ahali 1785 senesi itibarıyla eski hallerine döndürülmüştür (BOA, MHM.d 183: 179; BOA, C.DRB 2948).

Bozkır madeninin darphaneye masrafından başka faydası olmadığından (BOA, C.DRB 810: lef 2) ...*refâh-ı ahvâl-i ra'iyyet zımnında hatt-ı hümayûn şevketmakrûnumla ma'den-i mezbûr ref' olunmuş...* (BOA, C.DRB 1842) denilerek maden kapatılmıştır. Ayrıca ... *ma'denin darbhâneye irâdî cüz'î olub ma'den vesilesiyle fukarayı raiyyete olan zulm ve te'âdinin nihâyeti olmadığından başka kurşun nakli için Karaman ve Adana eyaletlerinden ve Alanya sancaklarından ihracı fermân olunan şütürân için cânib-i mîriden virilenden ma'ada ahali tarafından i'tâ olunan ücret-i nakliye hesâb olursa hazeriyyelerine mukâbil olmağla...* (BOA, C.DRB 2948) denilerek madenin durumu hakkında bir değerlendirme yapılmıştır. İşletmeye açık olduğu dönemlerde Bozkır madeni gelirlerinin çokluğundan bahsedilerek Keban ve Ergani madenleri ile kıyaslanmıştır. Fakat ahaliye yapılan zulüm nedeniyle, 1785 yılında, maden kapatılırken Bozkır madeni gelirlerinin azlığına değinilmiştir. Yani madenin kapatılmasında madendeki rezervin miktarıyla birlikte, maden bölgesinde ortaya çıkan olumsuzluklar da etkili olmuştur.

Maden fukarasının hallerine merhameten madenin kapatılmasından dolayı ehl-i örf taifesine ahaliden fazla vergi talep etmemeleri emredilerek, maden ahali korunmaya çalışılmıştır (BOA, MHM.d 183: 179). Buna ilave olarak ahaliden, *görevliye mübaşiriyye verilecektir* gibi nedenlerle akçe talep edilmemesi istenmiştir (BOA, MHM.d 183: 228, 229). Bu örnekler de gösteriyor ki halka zulüm yapılmasının tek nedeni maden değildir. Maden kapatıldıktan sonra da yöredeki diğer görevlilerin suistimalleri olmuştur.

Madenin kapatılmasından sonra eminlerin zimmetinde kalan sermaye akçesinin mahallinde *meclis-i şer'*de görülmesi ve tahsili emredilmiştir (KŞS 64: 115-1). Bu nedenle 1785 yılı kurşun ve gümüş hesaplarının görülmesi için İbrahim Ağa adlı mübaşir madene gelmiştir. 4.257 dirhem, 23 külçe gümüş ile 166.400 kıyye, 5.827 külçe kurşun mübaşire teslim edilmiştir. Bunlara ek olarak madencilerin zimmetlerinde olan 23.503,5 kuruşun ödenmesi için madencilerin birbirlerine kefil olduğunu gösteren Bozkır kadısının ilamı ile 1785 yılına ait Alanya İskelesi'ne nakledilen 60.700 kıyye olmak üzere 2.141 külçe kurşun ile ilgili Alanya

²¹ Öncelikle maden için gerekli binalar yapılır, malzemeler temin edilirdi. Madende üretim yapmak için gerekli donanım sağlandıktan sonra maden mağaralarından çıkarılan cevherler Bozkır'a nakledilirdi. Bozkır'da ayrıştırılan cevherlerden kurşun önce Alanya İskelesi'ne nakledilir, oradan da gemilerle İstanbul'a gönderilirdi.

²² Bereketli madeninde karışıklık çıkaran kişilerin halk tarafından şikayet edilmesi üzerine yakalandıkları maden emini tarafından arz edilmiş. Darphane nazırı madenin kapatılması ya da müfistlerin mürafaa için mahalline gönderilmesi gerektiği arzına padişahın *benim vezirim ma'den ref' oluna dimek ne dimek bu herifleri düşürüb mahallerine irsâl eylesin* (BOA, HAT 182/8312) demesi madenlerin kapatılması düşüncesine padişahın bakış açısını göstermektedir.

kadısının ilamı da mübaşire teslim edilmiştir. Bunların teslim edildiğine dair mübaşirden mühür tahvili, defter ve *hüccet-i şeriyeye* alınmış, *senedatın* biri de mübaşir ile gönderilmiştir (BOA, *D.DRB.THR* 2/43).

Madenci zimmetlerinde olan 23.503,5 kuruş maden emininin borçlarına karşılık darphaneye ödenecekti. Fakat mübaşir İbrahim, madencilerin ham cevherlerinden başka malları olmadığını dile getirmiştir. Madencilerin ise madende mevcut ham cevheri işleterek borçlarını ödeyebileceklerini belirtmeleri üzerine, madenci ustalarının mevcutları olan cevherden başka cevher ihraç olunmamak şartıyla mevcut cevherlerin madende imal olunmasına izin verilmiştir (BOA, *MEDAD* 8: 693-1). 17 Mart 1786 tarihli bu emir, devletin alacağını madendeki cevherin işlenmesiyle tahsil ettiğini göstermektedir.

Madenciler, 14-23 Kasım 1784 ile 4 Kasım 1785 tarihleri arasındaki bir yıllık dönemde, maden eminine 137,5 kıyye *sîm-i hâlis* ve 120.000 kıyye kurşunu dokuz ayda teslim etmiş, bunun yanında 80 fırınlık imal olunacak cevher ile 50 fırınlık cevherin ise fırınların yanında olduğunu haber vermişlerdir. Devlete olan borçlarını ödemek amacıyla, ortaya çıkan dört mağaranın dahi masrafları esnaftan alınan 12.000 kuruş ile yapılmıştır. Kömür ve diğer ihtiyaçlarının da kendi paralarıyla alınması karşılığında gereğinin yapılması 9 Ekim 1786 tarihinde, istenmiştir (BOA, *D.BŞM.DRB* 16/17). Madencilerin, borçları dolayısıyla, madenin yeniden açılmasını ve bu sayede borçlarını ödeyebileceklerini ifade etmelerine rağmen bu talep kabul edilmemiştir.

Madenin açılması konusunda madenciler ile madene bağlı kaza halkı aynı düşüncüyü paylaşmamaktadır. Zira 18 Haziran 1786 tarihinde, eskiden madene bağlı kazaların ahalisi, kendilerinin kömür ve kütük tedariki nedeniyle baskıya uğrayacağını belirterek kaza halkının 5.000 kuruşu iki sene iki taksit ile ödemeyi taahhüt ederek cevherin imal olunmamasını istemişlerdir. Bozkır, Belviran ve Seydişehir kazalarının bu şekilde 30 kesenin bedavaya geleceğini haber vermeleri üzerine cevherin²³ imal olunmaması emredilmiştir (BOA, *MEDAD* 8: 693-2).

Madencilerin zimmetlerindeki 23.503,5 kuruşun 8.503 kuruşu Bozkır'a ait olmakla birlikte bu miktarın 5.837 kuruşunu ödeyen Bozkır kazasının 2.600 kuruş borcu kalmıştır. Bozkır'a düşen hissenin yanında Belviran'a 7.500 kuruş ve Seydişehir'e 7.500 kuruş hisse düşmesi nedeniyle bu üç kaza tarafından toplam 17.600 kuruşun ödenmesi istenilmiştir (BOA, *C.DRB* 2831: lef 4). Bozkır, Belviran ve Seydişehir kazaları ahalileri madencilerin zimmetlerine karşılık 15.000 akçenin ilk taksitini ödemişler²⁴ ve ikinci taksiti Temmuz 1787 tarihinde görevli memura ödeyeceklerini belirtmişlerdir. Buna karşılık madenciler ise, mağaralarda cevher olduğunu, bunların işletilmesine izin verilmesini ve Bozkır ahalisinin perişan olduğunu dile getirmiştir. Ancak Bozkır halkı madencilerin tam tersini düşünerek ikinci taksiti de ödeyeceklerini, 11 Mart 1787'de, ifade etmişlerdir (BOA, *MEDAD* 8: 697-1). Burada madenciler ile ahalinin madenin yeniden açılması konusunda farklı düşüncelere sahip oldukları görülmektedir. Bununla birlikte madenin kapatılmış olmasına rağmen madencilerin madeni terk etmedikleri ve yeni maden mağaraları arayıp bulmaları da dikkat çekmektedir. Böyle bir yola başvurmalarının nedeni aileleriyle birlikte Bozkır'a gelip yerleşmeleri olmalıdır.

Bozkır madeni kapatıldıktan sonra maden eminlerinin oturduğu ev, fırın ve madenci odaları gibi maden malzemeleri satışa çıkarılmıştır. Fakat madenin kapatılması nedeniyle madenciler ve tüccarlar dağıldığından (BOA, *MEDAD* 8: 690-3; BOA, *C.DRB* 810), fakir olmaları nedeniyle bunları almaya güçlerinin olmadığını belirten ahali, bunların kendilerine iadesini istemişlerdir. Halkın bu talebine 1777 yılında maden emini Süleyman'a bu iş için 7.500 kuruş verildiğinden malzemelerin geri verilmesinin mümkün olmadığı ancak madene ait eşyaların satılabileceği şeklinde cevap verilmiştir (BOA, *MEDAD* 8: 692-2). Bazı madencilerin Bozkır'da kalmasına rağmen madencilerin büyük bir çoğunluğu ile kazada bulunan tüccarlar madenin kapatılması dolayısıyla Bozkır'ı terk etmiştir. Bu bilgiler, madenin Bozkır kazasının sosyal ve ekonomik yapısı üzerinde önemli etkilerinin olduğunu göstermektedir.

Bozkır madeninin kapatılma nedenlerine dair çeşitli kaynaklarda bilgiler verilmiştir. Ahmed Cevdet Paşa *Bozkır ve Bereketli Madenlerinin Ref'i* başlığı altında madenin kapatılmasını şöyle değerlendirmiştir. *Karaman eyaletine mühlhak Beyşehir sancağında Bozkır ve Niğde sancağında Bereketlü madenleri birkaç sene mukaddem zuhûr idüb o mevsimde ricâl-i devletden bazıları imallerini tezvîc itmekle teshîle'l- li-maslahatin*²⁵ *civarda vaki bazı karye zikr olunan madenlere rabt ve illhâk olunarak birer maden emini nasb ile hâsîlât-ı cüz'îye ahz olunurdu ancak bu takrîble ol karyeler ahalisi ziraatden mahrûm kaldıklarından başka tekalif-i şakkaya dücâr olmalarıyla*

²³ Maden kapatıldığında bulunan cevher hakkında bu işten anlayan kişilerden bilgi istenildiğinde, bu kişiler, 60 fırınlık cevher olduğu her fırında 50'er kıyye kurşun ile 150'er dirhem *sîm-i hâlis* üretileceği, her fırının 40 kuruş masraf ile dört ayda vücuda geleceği ve toplam masrafının 5.000 kuruş olacağı bilgisini vermişlerdir (BOA, *MEDAD* 8: 693-2).

²⁴ Bu üç kaza ahalisi ilk taksiti ödemelerine rağmen Seydişehir kazası ayamı olan ve Kıbrıs'a sürgün edilen Numan adlı şaki madencilerle birlikte hareket ederek Seydişehir'in üzerine düşen hisseyi eda etmediğini belirtmiş. Buna ek olarak maden ameleleriyle birlikte madenin yeniden açılmasına ahali hoşnuttur diyerek sahte dilekçeler tedarik etmiştir (BOA, *C.DRB* 1842). Seydişehir ayamı Numan 5.000 kuruşu vermeye muhalefet ederken, Bozkır kazasının eski ayamı Kara Abdülhalim ise kendi zulmüne revaç vermek için İstanbul'da oturan Alanyalı Mustafa'yı kendisine kethüda tayin ederek, sahte arzlar sunmuştur (BOA, *MEDAD* 8: 698-3).

²⁵ İşî kolaylaştırmak anlamında kullanılmıştır.

kendülerinden zarûrî bazı harekât-ı isyânîye his olunmağa başladı binaen aleyh zikr olunan madenlerin i'mâli ilgâ olunarak mezkûr karyeler dahi evvelki hallerine red ve ircâ' ile fukarâ ve zu'afânın sûret-i asâyîş ve refâhleri istihsâl olundu (Ahmed Cevdet, 1292: 335).

Ahmed Vâsîf Efendi ise şu bilgileri vermiştir. Karaman eyaletine bağlı Beyşehir sancağında Bozkır ve Niğde sancağında Bereketli madenlerine bu madenler civarındaki bazı önemli timar ve vakıf köyleri eklenmiştir. Bu madenlere birer emin ataması yapılması ile az da olsa bir gelir sağlanmaya başlanmıştır. Ama bu durum fakir halkın vergi ödeyememesine ve perişan olmasına da neden olmuştur. Maden işlerini görmek için temel geçim kaynakları olan tarımı da bıraktıklarından dolayı çocuklarıyla birlikte çaresiz kalan halk birkaç defa isyan etmiştir. Ayrıca timar sahipleri yazılı olarak icmallerindeki bazı gelirlerin düşüşünü göz önüne alarak köylerinin madenlerle olan ilgileri nedeniyle mahsullerinin eksik olduğunu belirtip başka yerlerdeki görevlere atanmayı istemişlerdir. Bazı vakıflardaki köy gelirlerinin *mürtezikanın* eline ulaşamaması nedeniyle bunların görevlerini üzüntüyle yaptıkları ve birçoğunun görevlerini terk etmesi nedeniyle vakıfların harap olduğu dile getirilmiştir. Fesadın önlenmesi amacıyla ve halkın durumunun düzeleceği gerekçeleriyle madenlerin kapatılmasına karar verilmiş ve ahali madenden önceki hallerine döndürülmüştür²⁶ (Ahmed Vâsîf Efendi, 1978: 293-294).

Bozkır ve Bereketli madenlerinin kapatılması hakkında kaynak belirtmeden Ziya Karamursal tarafından verilen bilgide şu ifadeler kullanılmıştır. Köylüler her yeni tayin edilen vali, kadı ve ayanın *kudûmiyye* adıyla talep ettiği *tekâlif-i şakkanın* ağırlığından şikâyet ve bu madenlerin işletilmesinin çiftçilik yapmalarına zarar verdiğini iddia ettiklerinden bu madenlerin işletilmesinden vazgeçmiştir (Karamursal, 1989: 68). Belgelerde ve verilen kaynaklarda madenin kapatılmasının temel nedeni olarak halka yapılan zulümler gösterilmiştir.

Madenlerin halka yapılan zulümler nedeniyle kapatılması doğru olmamakla birlikte, madenlerde esas halledilmesi gereken sorun angaryadır. Zira maden bölgesinde ziraatla uğraşmayan birçok kişi vardır ki ziraatla uğraşanların çoğu da yılın belli bir zamanında boş dururdu. Hem devlete hem de kaza halkına birçok kazanç getiren madenlerin halka zulüm edilmeden işletilmesi gerekirdi. Aslında sorunların ortadan kaldırılmasına çalışılması gerekirken madenlerin kapatılması anlamsız olup, *birinin kurduğu binayı diğerleri ikmâl itmek lâzım iken icrâ-yı gazez zımında esasından yıkmuşlardır ve yahud nefislerini düşünmekden menâfi'-i mülkiye düşünmeğe vakt bulamamışlardır bir madenin i'mâl ve 'adem-i i'mâlinde tevakkuf olunacak yeri ol madenin zenginliği bahsidir ki i'mâli sûretinde 'amelesinin mesârifini virdikden sonra fazla temettu' bırakmak lâzım gelür ve devlet ve milletçe fâ'idesi bu sûretde olur ammâ eğer hâsılâtı mesârifini kurtarmaz ise i'mâlinde fa'ide olmayub ve angarya dahi kudûmiyye mesâbesinde bir zulm-i sarîh olub bu sûretde terki icâb ider diyen Ahmed Cevdet Paşa, madenlerin bu ilimden anlayın kişiler tarafından işletilmesi gerektiği üzerinde durmuştur (Ahmed Cevdet, 1292: 336).*

2.3. Madenin 1787 Yılında Yeniden Açılması

Bozkır madeninde bulunan madenciler, darphaneye borçları olduğunu ve başka bir iş bilmediklerini (BOA, C.DRB 2831), evlatlarının dağ başlarında kendilerinin ise han köşelerinde sefil olduklarını belirterek madenin tekrar açılmasını talep etmişlerdir (BOA, C.DRB 2975). 28 Mayıs 1787'de madencilerin bu talebi, reayaya zulüm edileceği ve reayanın madencilerin zimmetlerini ödediği gerekçeleriyle kabul edilmemiştir (BOA, MEDAD 8: 698-2). Bozkır madeninin tekrar açılmasını isteyen madenciler, Bozkır madeninin *Keban ve Ergani ma'denleri misüllü cesîm bir ma'den olub cânib-i mîriyye enfa' olacağı* ifade etmişlerdir (BOA, C.DRB 2948). Eski maden emini Ali ve madenciler "madende şu kadar cevher vardır" diye sürekli arz göndermişlerdir (BOA, C.DRB 1842). Madencilerin bu isteklerinin çok rağbet görmemesi, halkın bu konuda farklı düşünmesi nedeniyle olmalıdır.

Madenin yeniden açılması konusunda madenciler ile ahali farklı düşüncelere sahipti. Ahalinin madenin açılmasını istememesine bakılarak maden nedeniyle verilen muafiyetlere rağmen daha baskın hadiselerin olduğu düşünülebilir. Bozkır Şeyhi diye bilinen ve ahali üzerinde çok etkili olan Abdülhalim Efendi madenin açılmasına karşıdır. Zira madenin açılmasıyla şeyhin, halkın mallarını alması ve zulmü önlenecekti (BOA, MEDAD 9: 171-1; BOA, C.DRB 967; KŞS 65: 111-1). Madenin yeniden açıldığı tarihlerde, 11 Şubat 1789'da, bu düşünceleri bilinen Şeyh Abdülhalim'le Bozkır'a gönderilen memurun görüşmesi sonucu bu sorun giderilmiştir (BOA, D.DRB.THR 3/17). Bozkır şeyhleri halk üzerinde etkili olduğundan madenin açılması konusunda madenciler ve halk arasında farklı düşünceler ortaya çıkmıştır.

Gönderilen arzlar üzerine tıpkı madenin ilk açılışında olduğu gibi madene bir memur gönderilmiş ve durumu yerinde inceleyerek merkeze bildirmesi istenmiştir (BOA, C.DRB 2831). Bozkır, Belviran ve Seydişehir'in ödeyeceği parayı tahsil etmek için giden mübaşirin, ahalinin maden açılmadıkça bu parayı ödeyemeyeceklerini bildirmesi üzerine madenin cevher durumu ile devlete sağlayacağı faydanın kadı, naib ve zabitan tarafından araştırılması istenmiştir (BOA, MEDAD 8: 699-1). Sonradan emin olarak atanan Hasan

²⁶ Ahmed Vâsîf Efendi'nin düşünceleri ile ilgili ayrıca bkz. Özkaya, 2008: 314.

isimli memur cevherden dört numune alarak darphaneye göndermiştir (BOA, HAT 2/55.A). Gönderilen bu cevher örnekleri²⁷sonucunda madenin tekrar açılmasına karar verilmiştir. Fakat cevher durumu ile birlikte halka yapılan zulmün önlenmesi amacı da madenin açılmasında etkili olmuştur. Defterdar Mehmed Şerif Efendi III. Selim'e sunduğu lâyihasında madenin kapatılmasını şöyle değerlendirmiştir: ... *maâdine niçün himmet olunmasın ve fukaraya zulm oluyor deyü Bereketlü ve Bozkır madenleri niçün kapansın; hem fukaraya zulm olmasın ve hem madenler işlesin; himmete bir şey hâil olamaz, kolayı bulunmaz şey olmaz derim.* (Çağman, 2010; 15; Kaynar, 1985: 13).

26 Ekim 1787 tarihinde, ahaliye yapılan zulmün engellenmesi için madenin kapatıldığı ancak bu sefer de kaza ayanlarının zulmünün öncekilerden daha eziyetli olduğu, madenin hem fukaraya hem de darphaneye faydası olacağı mahallinden *arz ve mahzar* edilince, darphane nazırının takriiri üzerine (BOA, MEDAD 9: 171-1; KŞS 65: 111-1) sadrazam da “zulmün önleneyeği düşünülüyorsa açılması uygundur” deyince (BOA, C.DRB 238) emin tayiniyle madenin yeniden açılmasına karar verilmiştir. Tabii ki madenin açılma sebebi sadece ahaliye yapılan zulüm değildir. Madenin açılma nedenlerinden biri de ahalinin, darphaneye olan 15.000 kuruş borcunu maden açılmadıkça ödeyemeyeceğini belirtmesi olmuştur (BOA, MEDAD 9: 171-1; KŞS 65: 111-1; BOA, MHM.d 184: 255-1). Bu sorunları ortadan kaldırmak için madenin açılmasına karar verildiğinde, ahalinin borcu olan 15.000 kuruş ise maden eminine sermaye kaydedilmiştir (BOA, MHM.d 184: 255-1).

Kurşunun iskeleye taşınması için alınan nakliye ücreti nedeniyle Karaman eyaleti kazalarından yıllık 70-80 kese akçe tahsil edilmesi madenin açılmasıyla birlikte fukaraya yapılacak tek zulüm olarak görülmüştür (BOA, MEDAD 9: 171-1; KŞS 65: 111-1). Bu zulmün de önlenmesi için, kurşunun maden emini marifetiyle nakli, nakliye ücretinin madenciler tarafından verilmesi ve kazalardan bir akçe talep edilmemesi emredilmiştir (BOA, MHM.d 184: 255-1; KŞS 65: 111-1). Buna göre, üretilen kurşunun üçte birini madenciler mahallinde satarak kalan üçte ikisinin maden emini marifetiyle nakliye ücreti madenciler tarafından ödenmek suretiyle iskeleye götürülmesi üzerine bir uygulama yapılmıştır (BOA, C.DRB 238).

Ekim 1787 tarihinde, yeniden açılan madene el-Hâc Hasan Ağa maden emini olarak atanmıştır (BOA, C.DRB 238; BOA, C.DRB 967). Maden emini atamasından sonra, madenciler ve maden ahalisinin serbestiyeti hatırlatılarak (BOA, MEDAD 9: 173-3) kurşun ve gümüş ile ilgili uygulanacak nizamlar üzerinde durulmuştur (BOA, MEDAD 9: 174-1, 174-2). Bozkır madeninin çeşitli ihtiyaçlarının karşılanması için madene Bozkır, Belviran ve Seydişehir kazaları bağlanmıştır (BOA, C.DRB 2636). Dolayısıyla maden kapatılmadan önceki durumuna tekrar kavuşturulmuş ve belirtilen düzenleme ile üretime devam etmiştir.

2.4. Bereketli Madenin Bozkır Madenine Bağlanması

Bozkır madeni emaneti, Bozkır ve Belviran kazalarında ortaya çıkan maden mağaraları ile bağlı kazaları kapsayan bir idari birimken, 18 Eylül 1793 tarihinde maden emanetinde idari açıdan bir değişiklik olmuştur. Buna göre, madene bağlı kazaların serbestiyeti ile ahalinin aralarındaki anlaşmazlıkların çözümünün maden emininin bilgisi dahilinde görülmesi gibi madenlerde geçerli olan şartlar hatırlatılarak, Bereketli madeni²⁸ Bozkır madenine bağlanmıştır (BOA, MAD.d 23093: 220-1). Bazı araştırmacılar tarafından, Bozkır madeninin cevher yönünden zengin olması, madenin Niğde sancağında bulunan Bereketli madeni ile birleştirilmesine ve aynı emin ile yönetilmesine gerekçe gösterilmiştir (Özkaya, 2008: 314; Konyalı, 1938b: 1233). Ancak Bereketli madeni²⁹, ustabaşı ile madencilerinin isteği üzerine Bozkır madenine bağlanmıştır (BOA, MAD.d 23093: 220-1). Bahsi geçen tarihte Bereketli madeninin de bağlanmasıyla³⁰ Bozkır madeni emanetine Arabzade Süleyman³¹ atanmıştır (BOA, MAD.d 23093: 221-1). Fakat Arabzade Süleyman Bozkır madenini vekili Mehmet Memiş aracılığıyla idare etmiştir (BOA, MEDAD 9: 192-1). Bu şekilde idare etmesinin gerekçesi aynı zamanda Bozok sancağı mutasarrıfı olmasıydı (BOA, MEDAD 9: 208-3).

Bereketli madeni hâsılatı olan altın ve gümüş Bozkır madeni hâsılatıyla darphaneye gönderilecekti (BOA, C.DRB 417; BOA, C.DRB 1789). Bozkır ve Bereketli madenleri emini Arabzade Süleyman Ağa üretimi bir himl altın ve gümüşün darphanede defterdar tarafından vezn olunması için 16 Temmuz 1794'de bir takrir verilmiştir (BOA, C.DRB 1943). Bu yıla ait olmak üzere, Bozkır madeninden 5.330 dirhem mahlût

²⁷ Buna göre dört ayrı gümüş numunelerinden 181 dirhemde 12,5 dirhem, 176 dirhemde 10 dirhem, 222 dirhemde 10 dirhem ve 300 dirhemde 10 dirhem altın ortaya çıkmıştır (BOA, HAT 2/55.A).

²⁸ *Çamarı kazâsı cemî' muzâfâtıyla Şücâeddin kazâsında Başmakçı Deresi nâm yedi 'aded kurâ ve Kamışlı nâm Kışlakçı ta'bîr olunur iki 'aded karyelerin ahâlileri kemâfî'l-evvel hidmeti lâzîmelerinde kuyâm eylemek ve Melemenci 'aşîreti dahi kuyûd-ı lâzimesi üzere ma'den-i mezbûre senevî bin yük ceoher ve beş yüz deve yükü hatab nakl eylemek şartıyla ma'den-i mezbûre müceddeden rabt olunub* (BOA, C.DRB 417) denilerek Bereketli madenine nizam verilmiştir.

²⁹ Bereketli madeni Niğde ahalisinin şikayetlerinden dolayı 1785 yılında kapatılmıştır. Ancak maden yeniden açıldığı zaman etrafta bulunan *ehl-i örf* taifesinin ahaliye yaptığı zulüm madenciler ve ustabaşı tarafından dile getirilince, ahalinin korunması için, maden Bozkır madenine bağlanmıştır (BOA, MAD.d 23093: 220-2).

³⁰ Atama yapılırken ...*Bereketli ma'deni ilhâkıyla Bozkır ma'deni emâneti kâffe-i merbûtât ve müştemelâtıyla 1208 senesine mahsûben ibkâ...* denilmiştir (BOA, C.DRB 1218).

³¹ 1792-1794 yıllarında Bozkır madeni emini (BOA, D.DRB.HAT 2/27).

gümüş³² ile 3.095 dirhem saf gümüş, Bereketli madeninden ise 4.117 dirhem saf gümüş darphaneye teslim edilmiştir³³ (BOA, C.DRB 1946³⁴).

Bu dönemde Bozkır madeni eminine verilen sermaye 44.946³⁵ kuruştur. Bozkır madeninde elde edilen gelirler ile bu iş için yapılan masraflar ise şunlardı. Madende üretilen altın ve gümüşün değeri 11.380 kuruş ve kurşunun değeri 10.168 kuruştur. Bunlara ek olarak 2.253,5 kuruş nakliye ücreti ödenmekle birlikte halefi Abdülhalim'e 13.140 kuruş devredilmiş ve toplam 36.942 kuruş gelir kaydedilmiştir. Bereketli madenin hesabı ise altın ve gümüş bahası 2.945,5 kuruş, kurşun bahası 6.173 kuruş, nakliye ücreti 1.460 kuruş ve madendeki yedi fırın ile maden aletleri için harcanan 3.000 kuruş olmak üzere toplam 13.579 kuruştur. Bozkır ve Bereketli madenlerinden toplam 50.521 kuruş sayılan masraflar ile gümüş, altın ve kurşun miktarlarına karşılık madencilerin zimmetinde olan 44.946 kuruş düşülünce, kalan 5.575 kuruş maden emini tarafından talep edilmiştir (BOA, D.DRB.HAT 2/27). Maden emini bu alacağı tahsil etmiş olmalıdır, zira maden emniyetinden uzaklaştırıldığında darphaneye borcu gözükmemektedir.

Bozkır ve Bereketli madenleri emini Arabzade Süleyman, maden sermayesinden darphaneye olan borcu talep edilince, Bereketli madeni ustaları zimmetinde kalan sermaye akçesinden borç senedi ile yedi kişide 4.785 kuruş alacağı ile bu borcu ödeyebileceğini ve bundan başka borcu ödemeye kudreti olmadığını ifade etmiştir. Bunun üzerine Bozok ve Niğde sancağı ile Bereketli madeni emini Cabbarzade Mir Süleyman'a gönderilen 20 Nisan 1797 tarihli hükümdede, eminin talebi olan 4.785 kuruşun ilgili kişilerden tahsil edilerek Seyyid Süleyman'ın borcuna karşılık darphaneye gönderilmesi emredilmiştir (BOA, C.DRB 32).

9 Ocak 1795'te ise maden emini Arabzade Süleyman madenleri layıkıyla işletemediği gerekçesiyle darphane nazırının takriri üzerine görevden alınmış ve yerine Cabbarzade Süleyman Bey³⁶ atanmıştır (BOA, HAT 1414/57740). Cabbarzade Süleyman Bey'den sonra atanan Şeyh Abdülhalim ise sadece Bozkır madenine atanmıştır (BOA, C.DRB 1915). Bu dönemde Bereketli madeni Bozkır madenine bağlanarak bir idari yapı olarak idare edilmiştir. Bozkır ve Bereketli madenleri emaneti şeklinde zikredilen bu yapı çok uzun ömürlü olmamış ve kısa sürede her iki madene de ayrı maden eminleri atanmıştır. Fakat her iki madenin farklı birçok noktada kesişmeleri de ilginçtir. 1785 yılında her iki madenin de aynı gerekçelerle kapatılması, hemen akabinde aynı gerekçelerle açılmaları ve bahsi geçen dönemde aynı idare altında birleştirilmeleri iki madenin ortak özellikleridir.

Bereketli madenin Bozkır madenine bağlanması dışında iki madenin yönetiminin aynı maden eminine bırakıldığı dönemler de olmuştur. 1800 yılında, Bozkır ve Bereketli madenleri emini Seyyid Ali'ydi³⁷ (BOA, MKM.MHM.d 4: 12). Her iki madenin bir emniyet yönetiminde olduğu zamanlarda maden emini madenlerden birine vekilini atamıştır. Bu anlamda Seyyid Ali, kardeşi Ahmet'i vekaleten Bereketli madenine atamıştır (BOA, D.DRB.THR 30/39). Maden emininin Bozkır'da oturmasına bakılarak her iki madenin idaresi kendisine verilen eminin asıl görev yerinde yani Bozkır'da oturduğu anlaşılmaktadır. Bir yıl önce, darphane nazırı, maden emininin mahallinde oturmasının faydalı olacağı düşüncesiyle Bereketli madenin müstakil idaresinin daha iyi olacağını takririnde dile getirmiştir (BOA, MHM.d 209: 1-2).

Seyyid Ali'nin öldürülmesi üzerine ise bu iki madene Osmanzade Mir Abdurrahman atanmıştır (BOA, MKM.MHM.d 4: 12). *Levâzım-ı nizâmiyyesini muhâfaza için* Niğde sancağından çıkarılan Bereketli madeni birkaç kazanın madene bağlanmasıyla oluşturulan Bereketli madeni emaneti, 31 Temmuz 1805 tarihinde, Karaman valisi Kadı Abdurrahman Paşa'ya verilmiştir (BOA, C.DRB 2082). Karaman valisi olan Kadı Abdurrahman Paşa aynı zamanda Bozkır madeni eminiydi. Birkaç görev üzerinde olan vali, Bozkır madenini vekili ve oğlu Abdullah aracılığıyla idare etmiştir (Konyalı, 1938a: 1088).

Örneklerde görüldüğü üzere Bereketli madeni iyi idare edilememesinden dolayı Bozkır madenine bağlanmıştır. Yine benzer sebeplerle Bozkır madeni emini olan kişilere Bereketli madeni emniyetinin de verildiği görülmektedir. 1800 ve 1805 yılındaki bu örnekler maden eminlerinin güçlü ve nüfuzlu kişiler

³² Karışık olarak gelen bu cevherin yüz dirheminde 2,5 dirhem 6 kırıltı altın vardı (BOA, C.DRB 1946).

³³ İki madenden gelen altın ve gümüş toplamının birlikte yazıldığı (BOA, D.DRB.HAT 1/9; 1/25) görülmesi birlikte kurşun üretimi ve masraflarının ayrı yazıldığı örnekler de vardır (BOA, C.DRB 1946; BOA, D.DRB.HAT 2/27).

³⁴ Belgenin tam metni için bkz. Konyalı, 1938b: 1233-1235.

³⁵ Bu miktarın 32.946 kuruşu Aydınlı Mehmet'ten intikal etmişken, 12.000 kuruşu ise üç senelik kömür bedelidir (BOA, D.DRB.HAT 2/27).

³⁶ Atama, Bozkır ve Bereketli madenleri emanetine yapılmıştır (BOA, MEDAD 9: 211-1).

³⁷ Bu tarihte Niğde mütesellimliği ile Bereketli madeni emniyeti aynı kişi üzerindedir. Ancak Niğde ahalisi *müfsid-i tabiat* olduklarından madenin kapanmasına neden olacak hareketleri olduğundan madenin Niğde'den ayrılarak *ber vech-i emanet* üzere bir adamın darphaneden tayin olunacağı ancak gönderilen eminin bu fesatla baş edemeyeceğinden güçlü bir kişiye verilmesi gerektiği belirtilerek Bozkır madeni emini Seyyid Ali'ye verilmesi ve böyle görevlere tayin olunanlara verilen dergâh-ı âli kapıcıbaşılığının maden eminine ihsan buyrulması konusunda ferman istenmesi üzerine maden eminine kapıcıbaşılık verilmiştir (BOA, C.DRB 1872).

olmalarıyla da alakalıdır. Bozkır madeni emirlerinin görevlendirilmesinin bir diğer nedeni de Bozkır madeninin Bereketli madenine yakın olmasıdır³⁸.

2.5. Madenin Tekrar Kapatılması

Bütün madenlerde 1838 yılından itibaren yeni düzenlemeler uygulanarak (BOA, DRB.d 165) madenler eski usullerinden³⁹ çıkarılarak *germiyyet* üzere imalata başlayacaktı (BOA, DRB.d 1027). Bu nedenle maden mühendisi⁴⁰ Polini, bütün madenlere⁴¹ gönderilerek cevherlerin verimli olup olmadığına baktırılmıştır. Bozkır madenindeki açılan mağaraların cevherlerinin tükenmiş olduğu Polini'nin ifadesi ve layihası üzerine yapılan tahkikattan anlaşıldığından dolayı maden kapatılmıştır (BOA, DRB.d 1027; Belge 2). Bozkır madeni mağaralarının cevherleri tükenmiş ve maden nemasız olduğundan dolayı boş yere masraf edildiğinden (BOA, C.DRB 1712) Mart 1839 tarihinden itibaren Bozkır madenindeki üretim sona erdirilmiştir (BOA, DRB.d 165; BOA, HAT 568/27849). Bozkır madeninin kapatılmasıyla birlikte boşa kalacak olan madencilere, diğer madenlere gitmeleri tavsiye edilmiştir (BOA, DRB.d 165; BOA, HAT 568/27849).

Maden işletmesinin terk edilmesiyle madene bağlı Bozkır ve Belviran kazalarından alınan gelirlerin diğer madenlere sermaye olmak üzere iki taksit ile darphaneye ödenmesi istenmiştir (BOA, DRB.d 165; BOA, C.DRB 1712). Bu iki kazadan 1837 yılı örnek alınarak bu miktarlar toplanacaktı (BOA, MHM.d 253: 214). Bozkır ve Belviran kazalarından alınacak 3 yük 54.000 (354.000) kuruşa 6.702 kuruş⁴² iltizamat temettuatı⁴³ eklenerek 3 yük 60.702 kuruşun 73.350⁴⁴ kuruşu darphanenin mürettebatı kadimesi olup maaş gibi harcamalara mahsus olduğundan kalan 2 yük 87.352 kuruş diğer madenlere sermaye kaydedilmiştir⁴⁵ (BOA, DRB.d 165).

Maden mağaralarında cevher olduğu takdirde, *germiyyet* üzere imalat nemasız olup yıllık hasılatı 3.000 kıyye kurşundan ibaret olduğundan hariçten mübayaaya mecburiyeti zaruri olacaktı. Ancak simin mübayaası darphanenin nizamına muğayir görünmekteydi (BOA, DRB.d 165). Bozkır madeninin kapatılması ile ilgili yapılan bir başka değerlendirmede de benzer ifadeler kullanılmıştır. *Hâsılat-ı senevîsi üç beş bin kıyye kurşun* olduğundan dolayı başka madenlerden gümüş satın alınmak mecburiyetinde olunması darphanenin mübayaaya hakkındaki nizamına aykırı olduğundan madenin işletilmemesine karar verilmiştir (BOA, C.DRB 1712; BOA, DRB.d 165). Bozkır madeninden her yıl gönderilecek miktarı belli olan kurşun ve

³⁸ 18 Ekim 1779 tarihinde, Bereketli köyünden Seyyid Mustafa adlı kişinin gönderdiği cevher darphanede ölçülünce buradan iyi gelir sağlanacağına karar verilmiş. Ancak cevherin hangi mahalden alındığının kesin olarak bilinmesi gerekmekteydi. Bu nedenle Bozkır madeni emini Halil, Bozkır madeni bu yerleşim yerine yakın olduğundan bu durumun araştırılması için görevlendirilmiştir (BOA, C.DRB 3058). Madenin bu köyde mi olduğunun yanında madende yapılacak üretimin masrafını karşılayıp karşılamayacağını da araştırılması görevliden istenmiştir (BOA, MEDAD 8: 631-1).

³⁹ 13 Aralık 1842 tarihli belge, eski usul ile Avrupa usulü arasında şu farkların olduğunu göstermiştir. Avrupa usulü Nemçeli madenciler ve eski usul madenciler tarafından temsil edilmek üzere, yedi gün altı gece fırınlar çalıştırılmıştır. Buna göre Avrupa usulü ile çalışan bir fırına 10.148 kıyye kömür harcanmış ve 9.038 kıyye cevher elde edilmiştir. Yani her kantar cevhere 49 kıyye kömür harcanmıştır. Madencilerin eski usul ile işlediği bir fırında ise, 8.220 kıyye kömür karşılığı 4.620 kıyye cevher elde edilmiştir. Yani her kantar cevhere 78 kıyye kömür kullanılmıştır. Bu cevherlerin tutulan çeşnilerine göre Nemçeli madencilerin ürettiği 3.709 dirhem saf simin dokuz dirhemi *mâ-i ziyân* ve 347 dirhemi havaya karışmıştır. Madencilerin ürettiği 1.895,5 dirhem saf simin 49 dirhemi suda ve 937,5 dirhemi havada kaybolmuştur. Kısaca eski usul ile çalışan madenciler, mai ziyân olan 40 dirhem saf simi, cevhere kullanılan kömürde her kantarda 28 kıyye kömürü, sim için 2.065 kıyye kömürü fazla kullanmışlar buna karşılık bir fırında 4.418 kıyye cevher eksik imâl etmişlerdir. Yani Avrupa usulü ile eski usul arasında 1,5 *kâle* yakın bir fark vardır (BOA, DRB.d 980). Buradan çıkarılacak sonuç ise, eski usulle işletmenin masrafı çok olmasına rağmen elde edilen ürün daha azdır, bu nedenle bu uygulamanın devlete zararı vardır.

⁴⁰ Bozkır madeni üzerinde olan Konya müşiri Ali Paşa'nın maiyetinde de Neşad Bey isimli bir mühendis bulunmaktaydı (BOA, D.DRB.HAT 27/10). Fakat mühendisin madenle ilgili olup olmadığı tespit edilememiştir. Ali Paşa 1833 yılında Konya valisi olarak atanmış ve 1840 yılına kadar Konya'da görev yapmıştır (Erdoğan, 1949a: 16).

⁴¹ Osmanlı madenleri Polini adlı görevli tarafından incelenecekti. Madenlerde yeni bir uygulama başlayacak ancak yeni nizam çıkana kadar eski uygulamalara devam edilecekti (BOA, DRB.d 165; BOA, D.DRB.THR 679/16). Avusturya'dan getirilen maden mühendisi ve ustaları madenleri gezecekti. Zira bu tarihten itibaren Avrupa usulü uygulanacaktı. Bu gerekçeyle Avrupa usulleri tercüme edilmiştir (BOA, D.DRB.THR 679/1). Timurhisarı kazasında gümüş ve altın madenleri olduğu belirtilince Polini beraberindeki heyetle bölgeye gitmiş, yapılan inceleme sonucu bu madenlere rastlanmadığı 17 Kasım 1838 tarihinde merkeze bildirilmiştir (BOA, D.DRB.THR 666/32). Mayıs 1838 tarihinde Polini adlı mühendisin Keban, Ergani, Gümüşhane ve o civardaki madenleri kontrol ettiği ve Rumeli'de altın ve gümüş olduğu iddia edilen madenleri gezdiği bildirilmiştir. Karaton madeni maktu' ve Sidrekapsi madeni emanet üzere idare edilmekle birlikte hasılatları tam olarak bilinemediğinden mühendisin yanına darphaneden memur verilerek bu madenlerin muayene edileceği ve kendisine engel olunmaması emredilmiştir (BOA, MHM.d 252: 121).

⁴² Bozkır kazasında bulunan iltizamın temettuatı darphaneye ait olması nizamındandı (BOA, DRB.d 165). Bu gelirlerin dağılımı için bkz. BOA, DRB.d 1027.

⁴³ Bozkır kazasında 1839 yılındaki iltizam gelirleri için bkz. Şafakçı, 2013: 49; BOA, DRB.d 1027.

⁴⁴ *Madenden senevi ber vech-i maktu' fiyat-ı mukarresesiyle 40 kıyye sim ve 20.000 kıyye kurşun ma'a harceban ceyb-i hümayuna mâlî ve zamime-i maâşi memurin, avaid-i ketebe, hidmet-i mübaşiriyye ceman 73.350 kuruş mürettebatı bulunduğu ihraç ittirelen derkanarlarından nümayan olmuş* (BOA, DRB.d 165). 73.350 kuruşun 44.000 kuruşu tertib-i hazine-i ceyb-i hümayun, 11.200 kuruşu memur maaşları, 18.150 kuruşu ise avaid-i ketebe-i darphane ve hizmeti mübaşiriyye olarak verilmiştir (BOA, DRB.d 1027).

⁴⁵ 7 Nisan 1840 tarihine kadar Bozkır'dan 393.007 kuruş ödeme yapılmıştır. İki taksit halinde ödenen miktarın ilk taksiti dört, ikinci taksiti ise altı ödemede yapılmıştır. Belirtilen meblağın içinde temettu bedel-i iltizam 6.702 kuruş, bedel-i kurşun ise 32.305 kuruştur (BOA, DRB.d 1043).

gümüşün darphaneye teslim edilmesi yani taahhüt üzere işletildiği dönemde madendeki üretimin belli miktarın altına düşmesi halinde eksik kalan miktar görevlilerden alınır (BOA, DRB.d 1043).

1837 yılında geldiği Bozkır'a *Tris Maden*⁴⁶ adını veren Hamilton, bu ismi, dağlardan elde edilen kurşunu eritme veya ham haline getirmekten dolayı vermiştir. Hamilton, Bozkır madeni ile ilgili şu bilgileri de vermiştir: "Bu madende senelik 800-900 okkadan fazla üretim yapılamıyor ve sadece kışın çalışılıyor. Mangal kömürünün oldukça pahalı olması, fazla kâr elde edilememesi ve bana gösterilen örneklerde maden cevherinin oldukça zayıf olmasına rağmen madenden az miktarda gümüş de elde edilmekteydi" (Hamilton, 1842: 339). Hamilton'un madenin çalışmasından kastettiği fırınların çalışması olmalıdır, kış aylarında mağaralardan cevher kazmak bir yana mağaraların bulunduğu yerlere ulaşmak mümkün gözükmemektedir. Bozkır madenin kapatılmasına Konya salnamelerinde, *Dedem(li) karyesi civârında gümüş ma'deni olub akdemleri Siristad kasabasına götürülerek i'mâl olunmakda iken masraftı vâridâtını korutmadığından terk ve ta'til edilmiştir* (KVS, 1309: 92) şeklinde kaydedilmiştir. Yine bir salnamede benzer bilgiler verilerek her nasılsa terk ve tadil edildiği ifade edilmiştir⁴⁷ (KVS, 1302: 71).

2.6. Madenin Kapatılmasından Sonraki Gelişmeler

1839 yılı Mart ayından itibaren madenin kapatılmasından sonra bazı yazışmalarda Bozkır madeni nahiyesi⁴⁸ ya da Bozkır madeni kazası⁴⁹ şeklinde ifadeler geçmektedir. Madenin faaliyette olduğu izlenimini veren bu bilgiler yazıcıların alışkanlıklarından kaynaklanmış olmalıdır. Zira Bozkır madenin bu tarihten sonra Osmanlı döneminde tekrar açıldığına dair bir bilgiye ya da belgeye ulaşılamamıştır. Fakat daha sonraki dönemlere ait belgelerde de Bozkır madeni müdürlüğü⁵⁰ şeklinde ifadelerle rastlanılmış olmasına rağmen madenin üretimi ile ilgili herhangi bir veri elde edilememiştir.

6 Şubat 1843 tarihli belgeye göre, daha önce kapatılan Bozkır madeni civarında Sızma isimli bir yerde maden olduğu ihbar edilince, madenden bir miktar cevher alınarak darphaneye gönderilmesi konusunda eyalet müşirine bir tahrirat yazılmış ve Bozkır kazasından birkaç madenci ameleleri getirilmiştir. Madene gelen bir görevliye cevher numunesi verilmiş ve darphanede çeşnisine bakılmıştır. Tahrirat bir fermanla birlikte *maden-i hümmâyün* meclisine havale edilmiştir. Sonuç olarak sızma madeni cevherinin bir gün işe yaramayacağı belirtilmiştir⁵¹ (BOA, DRB.d 980). Fakat bu madenin yeri tam olarak tespit edilememiştir.

7 Nisan 1862 tarihli belgeye göre, Alanya tarafında ortaya çıkan madenlerle ilgili Alanya meclisinin mazbatasıyla, Konya valisinin tahriratı *Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye'*ye havale olunmuştur. Alanya'nın birçok yerinde olan madenlerin numuneleri gönderilmiş. Darphanede muayene ettirilen cevherlerin bir nühas, bir demir ve üç altın, gümüş ve kurşun madeni olduğu belirlenmiştir. Beş kırattan 2 kırata kadar altın, 22 dirhemden 20 dirheme kadar gümüş ve 72,5 kıyyeden 35 kıyyeye kadar kurşunun ortaya çıkması üzerine madenin verimli olduğu görülmüştür. Hazine-i Hassa Nezaretinin madenin işletilmesi için şartların araştırılması talebi üzerine 1.000 kuruş maaşla Kolağası Aziz Efendi, yanına bir uşak ile gerekli hayvanlar verilmek üzere, bu işe memur edilmiştir (BOA, HH.d 917: 81). Fakat bu tarihe kadar bahsedilen hadiseler dışında madenden elde edilen cevher miktarı ya da İstanbul'a ulaştırılması gibi konularda hiçbir bilgiye ulaşılamamıştır. Fakat Alanya kazasında sonraki yıllarda madenin işletildiğine dair kayıtlar vardır. 1908 yılında Antalya'nın Alanya kazasındaki simli kurşun madeni, Fransız Atimmas ve Hanri adlı kişilere imtiyaz olarak verilmiştir (Duran, 2001: 79).

09/10/1936 tarihinde, Başvekâlet Müsteşarlığı'na arz edilen bir belgede, Bozkır ve Belviran'da bulunan kurşun, gümüş ve altın madenlerine ait bilgiler verilmiştir. Buna göre, Hicri 1190 yılından itibaren faaliyete geçen madenden 1202 yılına kadar Alanya İskelesi yoluyla İstanbul darphanesine madenler

⁴⁶ 1884 Haziran'ında Bozkır'da bulunan Sterrett ise, eski ve terk edilmiş bir gümüş madenini gören Hamilton'un, madenden dolayı, bu yere kimsenin bilmediği Tris Maden ismini verdiğini belirtmiştir (Sterrett, 1888: 98).

⁴⁷ Diğer Konya Vilayeti Salnameleri'nde de, aynı bilgiler tekrar edilmiştir.

⁴⁸ 1840 yılında Bozkır madeni nahiyesine 1.300 kuruş aylık ile zaptiye memuru atanması (BOA, MAD.d 18963: 8) ile ilgili belge örnek verilebilir.

⁴⁹ Bozkır madeni kazası naibi Arnavut Ali Zülfiyar Efendi, kendisine yapılan uyarılara rağmen, kazaya bağlı Ahırlı köyü pazarında dellallar vasıtasıyla halka vergilerden affolunduklarını ve kimseden bu yolla vergi alınmayacağını bildirmesi üzerine görevinden uzaklaştırılarak Alanya'ya sürgün edilmiştir (Erdoğan, 1949b: 13). 16 Eylül 1839 tarihli bu belgede maden kapalı olmasına rağmen Bozkır madeni kazası ifadesinin geçmesi alışkanlığın devamı neticesinde sehven yapılmış olmalıdır.

⁵⁰ Bu konuda bilgi için bkz. Şafakçı, 2013: 51; BOA, C.DRB. 1769; BOA, A.MKT.DV 161/31; BOA, A.MKT.DV 191/23; BOA, A.MKT 178/22; BOA, A.MKT.DV 191/23; BOA, A.MKT.UM 420/39.

⁵¹ Konya sancağında, 1857 yılında, Çizme ismiyle bilinen yerde gümüş ve kurşun madeni bulunduğu bir maden araştırmacısı tarafından tespit edilmiştir (Tızlak, 1997: 708, 710). Bu konuda ayrıca bkz. Fahrettin Tızlak, Osmanlı Devleti'nde Madencilik, *Osmanlı III*, Ankara 1999, s.312-321. Ancak Çizme olarak verilen yer Sızma olmalıdır. 22 Mayıs 1848 tarihinde, Konya sancağında Sızma Dağı ve Kurşunlu civarında dört mahalde maden bulunduğu bildirilmiştir. Burada bahsedilen yerler Selçuklu ilçesine bağlı Sızma kasabası ile Sarayönü ilçesine bağlı Kurşunlu kasabası olmalıdır. Dolayısıyla bu yerlerin de Bozkır madeni ile bir bağlantısı yoktur (Şafakçı, 2013: 52).

gönderilmiştir. Hatta bakır madeni de gönderilmiştir⁵². 1190 ile 1212 yılları arasında 2.800 dirhemden fazla gelen mahlut gümüşten bir çekide 37 kırat üç buğday altın elde edilmiş, bir başka sefer ise 14.610 dirhem saf gümüş ile 16.615 dirhem mahlut sim teslim edilmiştir. Bu mahlut gümüşün her çekisinde iki dirhem beş kırat altın ortaya çıkmıştır. 1190 yılında Bozkır ve Belviran'da sekiz gümüş mağarasının açılıp 90 fırın civarı cevher elde edilmiştir. Verilen bu bilgilerden sonra bu madenlerden geçmişte olduğu gibi tekrar yararlanılması için etütler yapılması talep edilmiştir (BCA, 19138: 30.10./175.211.3). 1936 yılında madenin açılmasının faydalı olacağı ifade edilmesine rağmen, maden işletilmemiş. Fakat Osmanlı döneminde işletilen Bozkır madeni mağaralarından biri olan Küçüksu Yatağı 1980'lere kadar özel sektör (Çin-Kur) tarafından işletilmiştir (Koçak, 2007: 538). 1980-1990 yılları arasında yine Bozkır madeni mağaralarından Kızılgeriş'e⁵³ giden Hasan Bahar, özel bir maden işletme şirketinin burada faaliyet yapmakta olduğunu bildirmektedir. 1980'li yıllarda bu ocağa raylı sistem döşenmiş ve cevherler maden vagonlarına yüklenerek dışarı çıkarılmıştır. Dışarıya çıkarılan cevher kamyonlarla Dedemli üzerinden Kayseri'ye götürülmüştür (Bahar, 2007: 14). Bugün ise bu ocaklar çalışmamaktadır.

Sonuç

XVI. yüzyıl boyunca Bozkır'ın Kazıkdere köyünde köylüler tarafından bir demir madeni işletildiği bilinmekle birlikte, madenin işletilmesi dolayısıyla verilen öşre bakılarak çok büyük bir maden işletmesi olmadığını söylemek mümkündür. Bundan dolayı Bozkır'da gerçek anlamda madencilik faaliyetleri 1776 yılında başlamıştır. 1785 yılında maden dolayısıyla ahaliye yapılan zulüm nedeniyle maden kapatılarak bölgede yaşayan ahali eski haline döndürülmüş, madenin ilk dönemi bu sebeple sona ererken aynı gerekçeyle 1787 yılında maden yeniden açılmıştır. Ahaliye yapılan zulümler dolayısıyla madenin açılıp kapatıldığı belirtilirse de, ahaliye yapılan zulümlerin sebebine bakmak gerekmektedir. Bu sebep irdelendiği zaman kazanın ileri gelen kişileri ile maden emini arasında kazaya hâkim olma ve istediğini yaptırma düşüncesinin yattığı görülmektedir. Yani kaza halkından istediği miktarda vergiyi tahsil etme gibi ekonomik çıkarlar ile diğer faydalar bu çekişmede rol oynamıştır. Bütün bu olumsuzluklara rağmen maden 1839 yılına kadar işletilmiştir. Bu tarihte mağaralarındaki cevherin azalmasından dolayı yapılan masrafların gereksiz olduğu düşüncesiyle Bozkır madeni kapatılmıştır. Bozkır madeninde 1776 ile 1839 yılları arasında 61 yıl üretim yapılmıştır.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları

1.1. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Cevdet Darbhane (C.DRB): 32, 238, 417, 560, 810, 967, 1218, 1712, 1769, 1789, 1842, 1872, 1915, 1943, 1946, 2047, 2082, 2375, 2416, 2636, 2831, 2948, 2975, 3058.

Bab-ı Asaflı Divan-ı Hümayun Sicilleri Mühimme Defterleri (MHM.d): 173, 183, 184, 209, 252, 253.

Bab-ı Asaflı Divan-ı Hümayun Sicilleri Mühimme-i Mektume Defterleri (MKM.MHM.d): 4.

Bab-ı Defteri Başmuhasebe Darphane-i Amire Eminliği (D.BŞM.DRB): 14, 15, 16.

Darphane-i Amire Defterleri (DRB.d): 165, 969, 980, 1027, 1037, 1043.

Darphane Evrakı Hatt-ı Hümayun (D.DRB.HAT): 1, 2, 27.

Darphane Evrakı Tahrirat Kalemi (D.DRB.THR): 2, 3, 30, 666, 679, 697.

Hatt-ı Hümayun Tasnifi (HAT): 2/55.A, 182/8312, 568/27849.

Hazine-i Hassa Defterleri (HH.d): 917.

Maliyeden Müdever Defterler (MAD.d): 7873, 18963, 23093.

Milli Emlakten Devralınan Defterler (MEDAD): 1, 8, 9.

Sadaret Mektubi Kalemi Belgeleri (A.MKT): 178/22.

Sadaret Mektubi Kalemi Deavi Belgeleri (A.MKT.DV): 191/23.

Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayat Belgeleri (A.MKT.UM): 420/39, 499/93.

Tapu Tahrir Defterleri (TT.d): 40, 399.

387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530) I, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 1996.

1.2. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Dosya No: 19138 Fon Kodu: 30.10. Yer No: 175.211.3.

1.3. Diğer Arşiv Malzemeleri

Konya Şer'îye Sicilleri (KŞS): 64, 65, 100.

Konya Vilâyeti Sâlnâmesi (KVS): Def'a 18, sene 1302; Def'a 24, sene 1309.

2. Kitaplar, Tezler ve Makaleler

AHMED CEVDET (1292). *Tarih-i Cevdet*, II, ikinci defa, Alibey Matbaası.

AHMED VÂSIF EFENDİ (1978). *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*, (Haz. Mücteba İlgürel), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

AHMET REFİK (1931). *Osmanlı Devrinde Türkiye Madenleri (967-1200)*, İstanbul: Devlet Matbaası.

ASHTOR, E. (1986). "Ma'dın", *EP*, V, Leiden, s. 963-967.

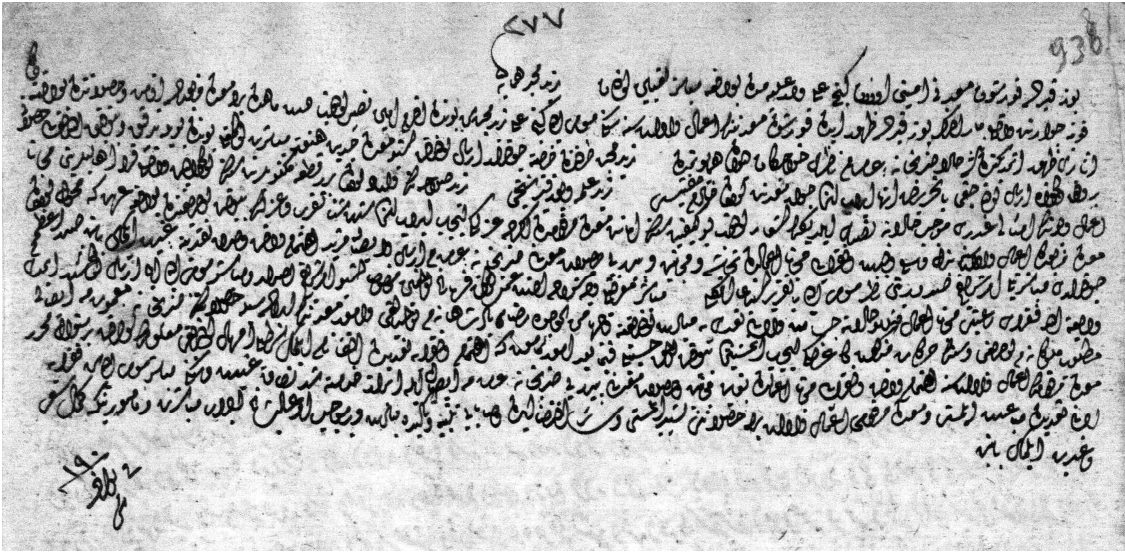
⁵² Fakat bu bilgi sadece bir belgede Bozkır madeninde mevcut nühasın Alanya İskelesi'ne nakledilmesi için deve tedarikiyle ilgili sıkıntılar anlatıldığı Karaman valisi Mehmet Paşa'nın kaimesinde geçmektedir. Aynı belgenin diğer leflerinde ise, iskeleye götürülecek maden olarak kurşundan bahsedilmiştir (BOA, C.DRB 2416). Bozkır madeninde bakır üretimi ile ilgili bir başka bilgi de tespit edilemediğinden bunun sehven yazıldığı düşünülmektedir.

⁵³ Bkz. Fotoğraf 1.

- ATASOY, Sümer (1981). "Bizans ve Osmanlı Devrinde Madenler", *Sanat Tarihi Yıllığı*, XI, İstanbul, s. 31-36.
- BAHAR, Hasan (1991). *İsauria Bölgesi Tarihi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BAHAR, Hasan (2007). "Erken Dönemlerde Bozkır ve Çevresinin Tarihi", *Bozkır'ın Dünü ve Bugünü Sempozyumu 2006*, Konya, s. 2-18.
- CAHEN, Claude (1979). *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (Çev. Yıldız Moran), İstanbul: e Yayınları.
- ÇAĞMAN, Ergin (2010). *III. Selim'e Sunulan İslahat Lâyhaları*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- DURAN, Tülay (2001). "Osmanlı İmparatorluğu'nda İmtiyazlar "Simli Kurşun Madeni İmtiyazları" " (III). *BTTD*, S. 50, s. 78-80.
- ERDOĞAN, Muzaffer (1949a). "Tanzimat Devrinde Konya Valileri Hacı Ali Paşa 1790-1841", *Anıt*, S. 2, s. 15-16.
- ERDOĞAN, Muzaffer (1949b). "Tanzimat Devrinde Konya Valileri Hacı Ali Paşa 1790-1841", *Anıt*, S. 3, s. 13-15.
- ERDOĞRU, M. Akif (2004). *Beyşehir Sancağının 1584 Tarihli Nüfus Sayımı (Beyşehir, Seydişehir, Bozkır)*, İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- ERDOĞRU, M. Akif (2006). *Osmanlı Yönetiminde Beyşehir Sancağı (1522-1584)*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları.
- ERGİNSOY, Ülker (1978). *İslam Maden Sanatının Gelişmesi*, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- HAMILTON, William J. (1842). *Researches Asia Minor, Pontus and Armenia with Some Account of Their Antiquities and Geology*, II, London.
- HÜSEYİNİLİOĞLU, Ayşegül (2008). *Karaman Beylerbeyliği'nde Konar-Göçer Nüfus (1500-1522)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İNAN, Abdülkadir (1966). "Türklerde Demircilik Sanatı", *Türk Kültürü*, S. 42, s. 38-40.
- İZBIRAK, Reşat (1944). "Türkiyede Madencilik", *Anakara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, III, S. 1, s. 213-226.
- KAFESOĞLU, İbrahim (1998). *Türk Millî Kültürü*, İstanbul: Ötügen Yayınları.
- KAPTAN, Ergün (1990). "Türkiye Madencilik Tarihine Ait Buluntular", *MTA Dergisi*, S. 111, s. 175-186.
- KARAMURSAL, Ziya (1989). *Osmanlı Malî Tarihi Hakkında Tetkikler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- KAYAOĞLU, İ. Gündâğ (1985). "Maden İşçiliğinin Dünü, Bugünü ve Yarını", *Türkiye'de Sanatın Bugünü ve Yarını*, Ankara, s. 439-444.
- KAYNAR, Reşat (1985). *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- KOÇAK, Kerim (2007). "Bozkır Yöresindeki Ekonomik Oluşumlar", *Bozkır'ın Dünü ve Bugünü Sempozyumu 2006*, Konya, s. 535-542.
- "Konya", *Yurt Ansiklopedisi* (1983). VII, İstanbul, s. 5097-5277.
- KONYALI, İbrahim Hakkı (1938a). "Konya-Bozkır Madenleri", *Konya Dergisi*, S. 18-19, s. 1087-1089.
- KONYALI, İbrahim Hakkı (1938b). "Üçüncü Selim Zamanında Bozkır ve Bereketli Madenleri Bir İdarede Birleştirildi", *Konya Dergisi*, S. 22-23, s. 1233-1235.
- MELLAART, James (2003). *Çatalhöyük Anadolu'da Bir Neolitik Kent*, (Çev. Gökçe Bike Yazıcıoğlu), İstanbul: Yapı Kredi Yurt Yayınları.
- MUSA KAZIM (1329). "Darphanenin Ahval-i Dahiliyesi", *TOEM*, S. 9, İstanbul, s. 551-557.
- ÖZKAYA, Yücel (2008). *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunu*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- SEVER, Hüseyin (1999). "Asur ticaret Kolonileri Çağı'nda (M.Ö. 1970-1750) Anadolu Dışına Çıkışı Yasaklanan Bazı Madenler", *XII. Türk Tarih Kongresi 1994*, I, Ankara, s. 85-94.
- SÜMER, Faruk (1989). "Selçuklular Devrinde Türkiye'de Madenler", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, S. 4, İstanbul, s. 159-164.
- STERRETT, J.R. Sitlington (1888). *The Wolfe Expedition to Asia Minor*, American School of Classical Studies at Athens III, 1884-1885.
- ŞAFAKCI, Hamit (2013). *Bozkır'da Madencilik (1776-1839)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TIZLAK, Fahrettin (1997). "XIX. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı Maden Yatakları", *Belleten*, LX, S. 229, Ankara, s. 703-718.
- TIZLAK, Fahrettin (2002). "Osmanlılardan Önce Türklerde Madencilik", *Türkler*, VII, Ankara, s. 407-414.
- TUŞ, Muhittin (2007). "Bozkır: Osmanlılar Dönemi", *Bozkır'ın Dünü ve Bugünü Sempozyumu 2006*, Konya, s. 59-66.
- YAKAR, Jak (1976). "Batı Anadolu'daki Hitit Yayılımı", *Anatolian Studies*, S. 26, s. 117-128.
- YETKİN, Şerare (1976). "Anadolu Selçuklu Devrinden Bir Madeni Eser", *Sanat Tarihi Yıllığı IV 1974-1975*, İstanbul, s. 207-214.

Eklr

Belge 1: Bozkır Madeninin Açılışı (BOA, MHM.d 173: 277-1)

Fotoğraf 1: Kızılgəriş Mağaralarının Genel Görünümü (2008)

